

Procedència de les obres reproduïdes:

ENDE

La metàfora de la palmera. Beatus de Girona
La dona asseguda sobre la bèstia. Beatus de Girona
La batalla del drac amb el fill de la dona. Beatus de Girona
Capítol de la Catedral de Girona

ELISAVA

Penó de Sant Ot
Institut de Cultura de Barcelona. Museu Tèxtil i d'Indumentària

ISABEL DE VILLENNA

Il·lustracions de Speculum animae
Biblioteca de Catalunya

EMÍLIA CORANTY

Quadro a l'oli
Arxiu Històric de la Ciutat. Arxiu Fotogràfic
Del meu jardí
MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya

PEPITA TEIXIDOR

Fotografia amb retrat de R.Casas i diverses obres seves
Institut de Cultura de Barcelona. Arxiu Històric

ELVIRA MALAGARRIGA

Passeig amb casa senyorial
MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya
Escena andalusa
Institut de Cultura de Barcelona. Arxiu Històric

LLUÏSA VIDAL

Les mestresses de casa
Retrat de Carlota Vidal
MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya
Retrat de Margarida Xirgu
Arxiu Històric de la Ciutat. Arxiu Fotogràfic

LOLA ANGLADA

Il·lustració a Original de Margarida
Il·lustració a Conte Floriana. La cabana dels calaveres
Diputació de Barcelona

LAURA ALBÉNIZ

Portada d'Àci - d'Allà
Biblioteca de Catalunya

CARMÉ CORTÉS

Retrat de Núria Agudé
Repòs
MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya
Flors
Museu Empordà

SOLEDAD MARTÍNEZ

Calle de París
Mujer sentada
Col·lecció Galeria Beaskoa

DEIÀ

La Roca del Valles
Col·lecció Ulises i Helena Cortés

OLGA SACHAROFF

El casament
MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya
Flors
Museu Empordà

PIQUE-NIQUE

Museu Municipal de Tossa

ÀNGELES SANTOS

La tortília
Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia i VEGAP

REMEDIOS VARO

El flautista
Vagabundo
Creación de las aves
Col·lecció Museu Art Modern, CONACULTA-INBA - Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura (Mèxic) i VEGAP

Barcelona, setembre de 2007

© Generalitat de Catalunya

Institut Català de les Dones

© Textos i selecció d'obres

Irene Gras i Ma. José González

Producció

Institut Català de les Dones

Disseny gràfic i tractament d'imatges

Villuendas + Gómez, disseny

La batalla del drac amb el fill de la dona, segle XIII

ENDE

(S. X - XI)

A l'època medieval els monestirs eren llocs d'adquisició i d'exercici de la cultura i l'art, també per a les dones. Una de les eines utilitzades per a la transmissió i la difusió de la cultura eren els llibres manuscrits. Tenim constància de la producció de manuscrits il·lustrats per dones, però no coneixem el nom de les il·lustradores. Ende és la primera artista que coneixem al món occidental, ja que ella

si que va deixar la seva signatura a les il·lustracions del *Beatus de l'Apocalipsi de Girona*, anomenat així perquè actualment es troba a la catedral d'aquesta ciutat. El *Beatus* va ser escrit entre els segles X i XI per un clergue anomenat Senior i il·luminat per Emetrio i Ende. Ende signa com "*En depintrix et Dei Aiutrix*", identificant-se així com a pintora i ajudant de Déu. En aquestes il·lustracions Ende barreja la fantasia i la imaginació del llibre de l'*Apocalipsi* de Sant Joan amb una acurada atenció al detall naturalista. L'artista utilitza un estil de decoració plana, relacionada amb la il·luminació mossàrab, que combina figures estilitzades amb amples franges de colors vius i contrastats, que li permet aconseguir unes composicions molt expressives.

La dona asseguda sobre la bèstia, segle XIII

Estendard de Sant Ot, segle XIII

ELISAVA – ELIS – AVA – MEF – CIT

Aquesta és la inscripció que apareix brodada en l'estendard de Sant Ot, que deu el seu nom al fet que fos trobat en un reliquiari de l'altar del bisbe Ot (1095 i 1122), a la catedral d'Urgell. Segons Folch i Torres, la seva traducció ("Elisava m'ha fet") ens indicaria l'autoria, però estudis recents apunten a que Elisava podria ser només el nom del comitent femení que va encarregar el brodat. Els motius iconogràfics que el decoren són corrents en el romànic català: en la part superior veiem la imatge del Pantocràtor envoltada de les representacions apocalíptiques dels quatre Evangelistes. De la part inferior pengen tres gallardets, amb una figura orant en cadascun d'ells. Folch i Torres ha volgut veure en una d'elles precisament a Elisava. Actualment es troba en el Museu Tèxtil i de la Indumentària de Barcelona.

Estendard de Sant Ot (detall)

Il·lustracions de Speculum animae, segle XIV

ISABEL DE VILLENNA

(València 1430 - 1490)

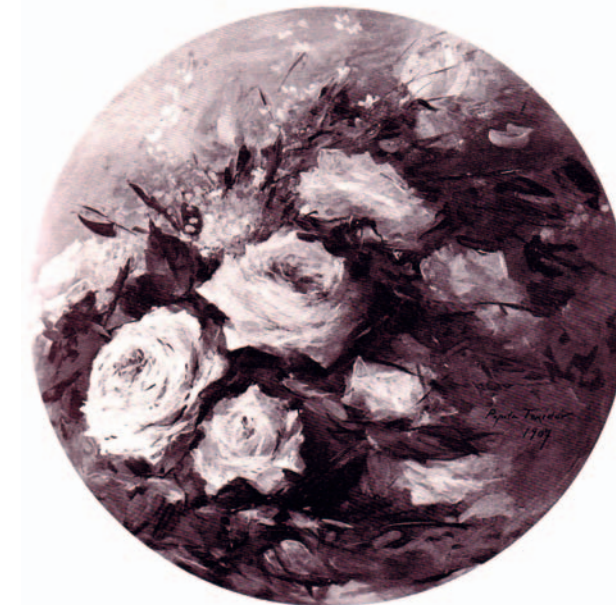
Filla de l'escriptor i noble Enric de Villena i educada a la cort de la reina Maria de Castella, Isabel és considerada la principal figura femenina de la literatura medieval valenciana. En aquest sentit, cal destacar la seva obra *Vita Christi*, primer text català escrit en defensa de les dones. Com a artista va decorar el manuscrit *Speculum animae* –Mirall de l'ànima–, que ella mateixa va escriure entre el 1460 i el 1470. Aquesta darrera obra ha esdevingut el primer text conegut escrit i il·luminat per una autora catalana. Una bona part de les 63 miniatures que el componen il·lustra amb especial atenció els darrers moments de la vida de Crist. Cal assenyalar igualment que l'obra va ser realitzada per tal de fomentar la meditació de les monges de clausura destinat exclusivament a les dones i construït per l'arquitecta Sophie Hayden. El 1953 es va constituir la Fundació Guasch Coranty per tal de donar suport a l'activitat artística. Actualment atorga beques i ajuts per a l'alumnat de la Universitat de Belles Arts de Barcelona.

Isabel de Villena presentant la Vita Christi a les seves companyes en la sala capitular

Quadro a l'oli, no datat

Roses, no datat

Passeig amb casa senyorial, no datat

Les mestresses de casa, 1905

EMÍLIA CORANTY I LLÚRIA

(Barcelona 1862 - 1944)

Emília Coranty és una de les artistes que més va provar d'impulsar al nostre país la professionalització de les arts decoratives. Encara que la seva gran passió va ser pintar flors i composicions ornamentals, també va fer alguns dibuixos del natural i diversos projectes per a puntes, blondes i brodats. L'artista va ser, a més, una de les primeres dones a ingressar el 1883 a l'escola de la Llotja a Barcelona, juntament amb Francisca Sans i Benet. Per tal de completar la seva formació, es va desplaçar fins a Madrid, Toledo, El Escorial i diverses exposicions italianes. Va participar també en nombroses exposicions, tant d'àmbit local com internacional, com l'Exposició Universal de Barcelona de 1888 i l'Exposició de Chicago de 1893, gràcies a les quals va obtenir diverses medalles. A Chicago va exposar les seves obres en un pavelló destinat exclusivament a les dones i construït per l'arquitecta Sophie Hayden. El 1953 es va constituir la Fundació Guasch Coranty per tal de donar suport a l'activitat artística. Actualment atorga beques i ajuts per a l'alumnat de la Universitat de Belles Arts de Barcelona.

JOSEFA TEIXIDOR TORRES

(Barcelona 1875 - 1914)

Pepita Teixidor va tenir com a únic mestre el seu germà Modest. Amb tot, el seu talent va fer que participés en exposicions de tots els àmbits i que guanyés diverses medalles d'or i nombrosos premis. Exposà individualment a la Sala Parés tres cops, i també ho féu a Madrid, Galícia, Mèxic, Brussel·les i París. En aquesta darrera ciutat va formar part de la prestigiosa *Union des femmes peintres et sculpteurs* i li fou atorgada una medalla d'or per la seva participació en l'exposició *L'Art et la femme* de 1914. Considerada una de les aquarel·listes florals més importants del moment, la revista *Feminal* va qualificar les seves flors d'una "*naturalitat i exquisidesa incomparables*". El 1917 va erigir-se a la Ciutatella un bust en commemoració de la seva mort, fruit de la iniciativa d'un grup de dones de diverses professions presidides per Carme Karr, directora de *Feminal*. Aquest realitzat per Manel Fuxà, encara es pot admirar quan es passeja pel parc.

ELVIRA MALAGARRIGA I ARMAT

(Barcelona 1886 - ?)

Després de participar amb èxit en diverses exposicions a la Sala Parés i a la I Exposició d'Artistes Independents de 1907, Elvira Malagarriga va marxar a París per estudiar durant tres anys a la prestigiosa Acadèmia Julien. Completada la seva formació a Florència, l'artista retornà a Barcelona, on va exposar diverses vegades individualment a la Sala Parés, a les Galeries Dalmau i a les Galeries Laietanes. També cal posar de relleu la seva participació internacional en exposicions a París, a Florència i a Califòrnia. L'artista va conrear especialment el gènere del retrat, tot i que també va pintar paisatges i algunes composicions florals. El 1912 la revista *Feminal* va elogiar la bellesa dels seus nus, "*lo més intens y lo més sentit del seu art*"; els quals l'artista no va gosar exposar mai a Barcelona per temor a la censura moral. Del conjunt de les seves obres volem destacar el *Retrat d'Apel·les Mestres*, *l'Escena andalusa* i el *Passeig amb casa senyorial*, aquest darrer conservat actualment al MNAC.

LLUÏSA VIDAL I PUIG

(Barcelona 1876 - 1918)

Lluïsa Vidal ha estat qualificada com la pintora més destacada del Modernisme. Cal assenyalar a més que va poder dedicar-se professionalment a la pintura, quan el més habitual entre les dones pintores de la seva generació era practicar-la només com a afició. Els seus retrats, gènere en el qual es va especialitzar, mostren la influència que va tenir en ella l'art de Ramon Casas, de Santiago Rusiñol i d'Arcadi Mas i Fontdevila. Així mateix, va rebre classes del xilògraf Enric Gómez Polo i del reconegut pintor simbolista Eugène Carrière. A aquest darrer el va poder conèixer quan marxà a París el 1901 per tal de completar els estudis. De tornada a Barcelona, participà en diverses de les exposicions de belles arts i exposà de manera individual a la Sala Parés el 1909. També va ser important la seva col·laboració amb la revista *Feminal* com a il·lustradora de contes de Dolors Monserdà, Caterina Albert i Carme Karr, entre altres. Cal destacar igualment el seu paper com a fundadora de l'Acadèmia "Estudio", en la qual s'impartien classes de pintura a les joves de la bona societat de l'època. La Fundació "La Caixa" organitzà de 2001 a 2002 una exposició itinerant sobre l'artista a diverses ciutats catalanes.

Institut Català de les Dones

Pl. Pere Coromines, 1, 08001 Barcelona

Tel: 93 495 16 00

www.gencat.cat/icdones

icd@gencat.net

OFICINES D'INFORMACIÓ:

Barcelona

Tel: 93 317 92 91

icd.barcelona@gencat.net

Lleida

Tel: 973 73 36 00

icd.lleida@gencat.net

Girona

Tel: 972 41 29 90

icd.girona@gencat.net

Tarragona

Tel: 977 24 13 04

icd.tarragona@gencat.net

Terres de l'Ebre

Tel: 977 44 47 58

icd.terresebre@gencat.net

Línia d'atenció a les dones en situació de violència

900 900 120

Servici 24 hores gratuït i confidencial

Il·lustració a *Original de Margarida*, 1928

LOLA ANGLADA I SARRIERA (Barcelona 1892 - Tiana 1984)

Tot i que de formació essencialment autodidacta, Lola Anglada va estudiar a l'acadèmia de Francesc Galí i al taller del dibuixant Joan Llaveries. Considerada una artista emblemàtica del noucentisme, va practicar la pintura, el dibuix, l'escultura i la ceràmica, però va ser a través de la il·lustració que va assolir un major reconeixement. Gràcies a la bona acollida que va rebre la seva primera exposició individual, celebrada el 1916 a les Galeries Laietanes, l'artista inicià la seva col·laboració en revistes infantils com *La Mainada* (1922-1923) o *En Patufet* (1904-1938). Va treballar igualment durant diversos anys en editorials franceses de gran prestigi, com les de M. Hachette i Nathan. L'artista il·lustrà llibres de cèlebres pintors catalans, com *Leyendas de Oriente* de Josep Carner (1919) i de literats universalment coneguts com ara *Alicia en el país de les meravelles*, de Lewis Carroll, (1927). També va il·lustrar diversos llibres escrits per ella mateixa, com *Contes del Paradís* (1920), *Margarida* (1928) o *El més petit de tots* (1937). El Museu Romàntic de Sitges acull la col·lecció de nines antigues que reuní l'artista, qualificada com una de les millors d'Europa.

Il·lustració a *la portada de Polzet*, 1986

MERCÈ LLIMONA I RAYMAT (Barcelona 1914 - 1997)

Mercè Llimona ha estat, juntament amb Lola Anglada, una de les il·lustradores infantils més rellevants de Catalunya. I també, com ella, va sentir-se atreta per l'obra d'Arthur Rackham. Membre d'una destacada família d'artistes, com els germans Joan i Josep Llimona, Mercè va formar-se a la Llotja, a l'acadèmia Dalmases i al taller del seu oncle Josep. També va estudiar dibuix del natural al Cercle Artístic de San Lluç, el qual presidiria del 1963 al 1966. Alguns dels seus treballs més importants han estat *Blancanieves* (1941), *Tic-Tac* (1942) i *La ventafocs* de Charles Perrault (1984), que li reportà el Premi de la Generalitat al Millor Il·lustrador de Llibre infantil aquell mateix any. Va col·laborar també en diverses revistes infantils i va realitzar molts originals destinats a estamparia i nadales.

Portada d'Àci - d'Allà (fragment), 1921

LAURA ALBÉNIZ (Barcelona, 1890 - 1944)

La pintora i dibuixant Laura Albéniz havia obtingut molt bones crítiques a la seva primera exposició a Barcelona, el 1907, que destacaven la seva "virtuositat", "elegància", "delicadesa" i "esperit femení", així com la seva joventut. Tot i que havia estat autodidacta en el seu aprenentatge del dibuix i la pintura, havia conegut molt de prop, acompanyant el seu pare, els ambients aristocràtics i artístics del París de començaments de segle que reflecteix a la seva obra. Encara que aquesta visió moderna, decadent i cosmopolita de les dones representada per Laura Albéniz en moltes il·lustracions per a llibres i revistes no es corresponia amb l'emergent model femení noucentista, l'artista (tant com la seva obra) va ser identificada amb la imatge de la dona ideal descrita pels noucentistes. La relació de l'artista amb aquestes propostes queda reflectida en l'idealisme i mediterraneisme de moltes de les seves pintures i dibuixos als anys trenta. I el conflicte amb aquesta imatge noucentista de la "dona ideal" queda també expressat en el seu diari personal: *"... yo quisiera saber el porqué (...) la mujer de su casa, la mujer buena para un hogar, la 'Madre' tiene que ser forzosamente beata e ignorante y si es hermosa, muy callada. «Calla tant i tant bé»"*.

CARME CORTÉS I LLEDÓ (Santa Coloma de Gramenet, 1895 - Ciutat de Mèxic 1979)

Carme Cortés es va formar com a pintora a Barcelona, a la reconeguda acadèmia de Francesc d'A. Galí. Des del 1929 va exposar moltes vegades a les galeries privades més importants del moment (Sala Parés, Galeries Laietanes, Syra), i també va participar en els certàmens artístics que se celebraven a la ciutat. A les seves obres representa escenes d'interiors, natures mortes, retrats (amb els quals va tenir molt d'èxit en el seu exili mexicà) i paisatges, en un estil figuratiu i colorista que segueix la tradició postimpressionista, i que va tenir molt bona acceptació entre la burgesia barcelonesa. Tot i que les seves pintures estaven incloses amb èxit en els circuits artístics comercials, moltes crítiques destaquen aquest fet com singular tractant-se d'una pintora. Una de les crítiques de la seva primera exposició començava dient: *"Situat-se davant una exposició de pintures d'una dona i no haver de recórrer a la indulgència és un confortant per a l'esperit"*. Després de la Guerra Civil es va exiliar a París i a Mèxic, on es va continuar dedicant a la pintura i també a la docència a la ciutat de Monterrey. Va treballar també al camp de l'escultura i la ceràmica. És una de les poques artistes l'obra de la qual forma part de les col·leccions del Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Calle de Paris, 1925

SOLEDAD MARTÍNEZ GARCÍA (Barcelona, 1900-1996)

El 1923 la jove Soledad Martínez es va instal·lar a París, atreta per l'aura i la tradició artística i bohèmia de la ciutat, i amb el desig d'estudiar dansa moderna. La seva curiositat envers tots els llenguatges creatius la va portar a estudiar pintura a les acadèmies dels pintors Othon Friesz i André Lothe. Quan va tornar a Barcelona, l'any 1931, va exposar regularment en diferents galeries i certàmens, i la seva obra va ser reconeguda en les més importants revistes d'art del moment. Compromesa amb les idees de la República es va afiliar, durant la Guerra Civil, al SAPEC (Sindicat d'Artistes, Pintors i Escultors de Catalunya). En finalitzar la guerra es va exiliar, primer a París i quasi immediatament a Mèxic, on va continuar pintant i exposant fins al 1949, any en què va tornar a París. Des del 1961 es va instal·lar a Barcelona, sense deixar, però, de viatjar i exposar sovint a França. Va pintar temes clàssics, natures mortes, paisatges i retrats, amb un estil que parteix de la seva admiració per les propostes postimpressionistes i *cezannianes*.

El casament, no datat

OLGA NICOLAJEVNA SACHAROF (Tbilisi, Geòrgia 1889 - Barcelona 1967)

Olga Sacharoff va ser alumna de l'escola de Belles Arts de Tbilisi. En acabar els seus estudis va viatjar per diferents capitals europees com Munic, Florència i Roma, va conèixer les diferents propostes avantgardistes, i es va establir a París. Les seves obres d'aquests anys es relacionen amb el llenguatge cubista i l'esperit dadaista. Des del 1916 fins al final de la Primera Guerra Mundial va viure a Barcelona i va participar, com tants altres artistes europeus que es van reunir a Catalunya fugint de la guerra, dels ambients de renovació artística propiciats pel galerista Dalmáu. Entre les dues guerres va viure a Barcelona i París, i va participar en moltes exposicions a ambdues ciutats. En les seves obres d'aquells anys representa temes i escenes populars amb un estil que evoca el primitivisme i el realisme màgic. Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial es va instal·lar a Barcelona, al barri del Putxet, i va realitzar una obra de caràcter més tradicional. També va il·lustrar llibres i va treballar la ceràmica.

Un món, 1929

ÁNGELES SANTOS (Portbou, 1911)

Ángeles Santos va viure la seva infantesa i joventut en diferents ciutats andaluses i castellanes, a causa dels viatges professionals del seu pare. Va començar a estudiar pintura amb un professor particular molt tradicional a Valladolid, arran del reconeixement que de la seva predisposició al dibuix i la pintura van fer-li a l'escola de monges a la qual assistia. Amb la família anaven cada any a Portbou a passar les vacances, i va ser a l'estiu del 1928 que Ángeles començà a pintar. En poc més de dos anys, en un intens frenesi creatiu, va crear totes les seves obres més conegudes. La pintora recorda anys més tard: *"En aquella època jo no existia. La meua vida era la pintura. Jo no sabia fer res més que pintar i pintar"*. Aquestes obres, d'un caràcter fortament personal i que podem relacionar amb propostes com el surrealisme, la nova objectivitat i el realisme màgic, van ser admirades i recolzades des dels cercles avantgardistes, i exposades a Madrid i en diverses ciutats europees. La voluntat de produir noves imatges i llenguatges del món des del seu conservador context quotidià portà Ángeles Santos a una situació de conflicte. Després d'una crisi personal i d'un període d'inactivitat tornà a pintar, des del 1935 i fins ara, amb un llenguatge i interessos molt diferents.

El flautista, 1955

REMEDIOS VARO (Anglès, Girona, 1908 - Ciutat de Mèxic, 1963)

Per a la pintora Remedios Varo, l'adhesió a les apostes del surrealisme havia estat un desig associat a una forma de rebel·lió contra les formes establertes, tant vitals com artístiques. Remedios Varo havia estudiat a l'acadèmia de San Fernando de Madrid i des del 1932 es va instal·lar i es va integrar en els cercles de l'avantguarda; va participar en l'exposició Logicofobista el 1936. Les seves obres fetes a Barcelona demostren el seu coneixement del llenguatge surrealista i reproduïen la iconografia surrealista sobre la imatge de la dona (cossos femenins deformats amb cares sense expressió que recorden maniquins, i cossos de dones que són objecte de violència), però expressen també la tensió de treballar amb aquestes representacions. A Mèxic (país al qual l'artista es va exiliar el 1941, després de la guerra i d'una estada a París) és on la pintora desenvoluparà la seva obra més personal, una visió i versió pròpia, alternativa, subversiva i crítica de les teories i pràctiques surrealistes, un llenguatge que li permetrà resoldre els conflictes de representació des de la identitat pròpia. A partir de la seva primera exposició individual a Mèxic el 1956 la seva obra es va donar a conèixer arreu del món en nombroses ocasions.

Artistes catalanes del dibuix i la pintura és una exposició concebuda per difondre els noms d'algunes de les dones que, amb la seva obra, han contribuït a configurar el patrimoni artístic de Catalunya des de l'Edat Mitjana fins al segle xx.

Les artistes seleccionades (miniaturistes, pintores, dibuixants i il·lustradores) són una mostra del creixement i l'evolució de la creativitat artística de moltes dones que com elles, al llarg del temps, han treballat amb diferents interessos: des de l'adopció dels llenguatges acadèmics i establerts per a què es reconeguessin el seu treball, fins a la transformació i subversió d'aquests llenguatges per tal de construir altres formes de pintar i representar el món. Elles, igual que moltes altres, formen part d'una genealogia oculta que aquesta exposició pretén començar a fer visible.